
De vrouw in de kooi

Intertekstuele relaties tussen *Eva* en
De tweede sekse

Bachelorwerkstuk Algemene Cultuurwetenschappen

Myrthe Meines

Nijmegen, 15 januari 2021
Faculteit der Letteren
Radboud Universiteit
Begeleiding van Natascha Veldhorst
2021

Inhoud

Inleiding	2
Status Quaestionis.....	2
Onderzoeksvraag.....	3
Methode en theorie	4
Opbouw van het werkstuk.....	5
1. De tweede sekse, Eva en de positie van de vrouw	7
Mythen en waarheden: positie van de vrouw als de Ander.....	7
Huiselijke rol van de Franse vrouw in de jaren '40	8
Huiselijke rol van de Nederlandse vrouw tijdens het interbellum.....	9
Eva als Ander van de buitenstaanders.....	11
2. De vorming van de vrouw	13
Verleiding en schaamte: Eva en haar ervaringen met mannen.....	13
Gedragvormen van de vrouw en homoseksualiteit: Eva en Andy.....	16
3. De vrouw in de kooi	17
De gehuwde vrouw.....	17
De vrouw als moeder.....	18
Ontsnappingspogingen van Eva	19
Conclusie	21
Bibliografie	24

Inleiding

In de roman *Eva* (1927) schrijft Carry van Bruggen: “We hadden de meubels en de vaasjes en de klok (...). En de kalender met de verjaardagen. De eendenkooi. Maar dat wist ik. Dat we nooit uit de eendenkooi komen, dat wist ik” (146-147). Het valt mij op dat een vergelijkbare opvatting over de verbintenis van het huwelijk in een bijna identieke formulering naar voren komt in *De tweede sekse* (1949), wanneer Simone de Beauvoir tweeëntwintig jaar later over de vrouw schrijft: “Haar perversiteit komt voort uit het feit dat ze verankerd blijft in dat kinderlijk universum waaruit zij zich niet werkelijk kan of wil losrukken. Ze mat zich liever in haar kooi af dan naar een uitgang te zoeken. Haar houding is negatief, reflectief en symbolisch” (410). Beide schrijvers zijn voorlopers van het feminisme en problematiseren de conservatieve rol van de vrouw in de maatschappij.

Status Quaestionis

Verbanden zoals het bovengenoemde zijn voor mij aanleiding om te proberen de genderrollen in *Eva* te verbinden aan De Beauvoirs ideeën, zoals die naar voren komen in *De tweede sekse*. Tussen de twee werken is er geen sprake van rechtstreekse beïnvloeding, maar door de moderne intertekstualiteitstheorie kan ik een thematische analyse van *Eva* uitvoeren in het licht van *De tweede sekse*.

Los van de thematische overeenkomsten is het misschien merkwaardig om ‘door de ogen’ van *De tweede sekse* te gaan kijken naar *Eva*, omdat de werken qua publicatiejaar ver uit elkaar liggen en in verschillende landen geschreven zijn. Om beide schrijvers binnen het kader van het feminisme te plaatsen en met elkaar te verbinden zal ik beginnen in hoofdstuk één met een situatieschets van het Nederland van 1927 en Frankrijk in 1949. Aangezien de twee werken niet direct naar elkaar verwijzen en de verbanden puur thematisch zijn, wil ik mijn uitgangspunt binnen het veld van intertekstualiteitsonderzoek verklaren.

Mijn onderzoek sluit daarmee aan bij het bredere onderzoek naar intertekstualiteit. In “Geschiedenis van de moderne intertekstualiteitstheorie: opvattingen, denkers en concepten” uit *Draden in het donker: Intertekstualiteit in theorie en praktijk* (2013) geven Maarten de Pourcq en Carl de Strycker een overzicht van de geschiedenis van het begrip intertekstualiteit en van belangrijke intertekstualiteitstheoretici. De term werd pas gelanceerd in de jaren zestig van de vorige eeuw, door Julia Kristeva (De Pourcq en De Strycker 22). De

intertekstualiteitstheorieën die volgden keerden zich tegen het traditionele ‘fluviale model’ waarbij men uitging van de literatuurgeschiedenis als één ononderbroken stroom. De auteur als schepper stond in dit model centraal, en alle betekenis werd rechtstreeks gecommuniceerd naar de lezer (23). De moderne teksttheorie bestaat uit het netwerkmodel, waarbij een literaire tekst als ‘proces’ wordt gezien in plaats van ‘a priori’ gegeven (24). Kristeva’s kijk op de relatie tussen twee teksten kan samengevat worden in het begrip ‘dialogisme’: “Het principe van de dialogiciteit stelt dat iedere talige uiting reactie én anticipatie is op het woord van een ander. In iedere taaluiting zijn daardoor steeds “‘andere stemmen’ verweven en is ‘de tong van de andere’ (*heteroglossia*) aan het werk” (26).

Er is aardig wat onderzoek gedaan naar *Eva*. Binnen het gebied van taalstudies is onderzocht wat de functies van taal zijn in de roman. In “De Sprachskopsis voorbij: onderzoek naar de functies van taal in ‘Eva’ en ‘To the Lighthouse’” (2007) beschrijft Heleen van Duijn bijvoorbeeld hoe Van Bruggens taalgebruik invloed heeft op de thema’s die ze bespreekt. In de literatuurgeschiedenis is er vooral onderzocht hoe Van Bruggen en haar werk geplaatst kunnen worden binnen het bredere perspectief van het modernisme. In *Het modernisme in de Europese letterkunde* (1984) hebben Fokkema en Ibsch onderzocht of *Eva* binnen een modernistisch kader past. Ze beschrijven dat Van Bruggen hier zowel binnen als buiten geplaatst kan worden door het gebrek aan bepaalde modernistische kenmerken in haar romans. Ander onderzoek naar *Eva* richt zich bijvoorbeeld op de maatschappelijke plaats die de roman inneemt. In *De dochter van een Gazan: Carry van Bruggen en de Nederlandse samenleving 1900-1930* (2006) schetst Madelon de Keizer een beeld van de Nederlandse ‘damesroman’, en de manier waarop Van Bruggen zich losmaakt van dit gegenderde en conservatieve genre.

Onderzoeksvraag

Eva is vanuit allerlei invalshoeken geanalyseerd, maar het onderzoek vanuit de genderstudies blijkt nog maar nauwelijks opgestart te zijn. In het artikel “Biseksualiteit in het werk van Carry van Bruggen: Meisjes kussen elkaar toch niet op de lippen?”, merkt Wouter de Koning op dat *Eva* verwijzingen bevat naar biseksualiteit en hij vraagt zich af waarom hier nog nooit over geschreven is. Andere artikelen over *Eva* verwijzen soms naar gender en seksualiteit, maar geen enkel werk refereert rechtstreeks aan het feminisme en genderrollen. De Keizer stelt bijvoorbeeld dat Van Bruggen zich losmaakt van de ‘damesroman’ door te schrijven over

Eva's bewustzijn als vrouw, maar ze geeft geen specifieke voorbeelden en vertelt niet wat dit betekent binnen een conventionele maatschappij. Bovendien valt het mij op dat de analyses vanuit een enkel onderzoeksveld zijn geschreven. Zo kijkt Heleen van Duijn in "De Sprachskepsis voorbij" hoe het taalgebruik in de romans de genderrollen versterkt. In *De slingerslag in Eva: dichten en denken van Carry van Bruggen* (1989) laat Rob Wolfs Eva's beperkingen en dilemma's zien, maar hij gaat niet in op het vrouw-zijn als oorzaak hiervan.

Ik wil de vrouwelijke genderrollen en de kritiek hierop in *Eva* bespreken in het licht van *De tweede sekse*, waarbij ik uitga van Kristeva's opvatting dat alle teksten met elkaar in dialoog staan. Mijn hypothese is dat er in *Eva* meerdere genderrollen uit *De tweede sekse* aan bod komen en bekritiseerd worden. Met mijn analyse van *Eva* zal ik een antwoord proberen te formuleren op de vraag: In hoeverre is de manier waarop De Beauvoir ingaat op de conservatieve maatschappelijke positie van de vrouw in *De tweede sekse* (1949) al aan te wijzen in *Eva* (1927) van Carry van Bruggen?

Methoden en theorie

Eva is interessant omdat het werk onderwerpen als seksualiteit, de conventionele rol van de vrouw en vrouwelijkheid bevraagt en bekritiseert. Bovendien behoort Carry van Bruggen met *Eva* tot een van de vernieuwende vrouwelijke auteurs van de psychologische roman, een genre waarbij op directe wijze het innerlijk van de personages wordt weergegeven (Van Boven 79). Zo twijfelt Eva aan haar eigen vrouwelijkheid: "Van de eerste dag af heeft ze haar best gedaan. Ze zeiden: je moet je haar laten groeien, je loopt voor idioot met je jongenshoofd, en ze heeft het gedaan" (Van Bruggen 44-45). De roman is nog steeds relevant, laat Barber van de Pol zien met *Er is geen ander zijn dan anders zijn*, dat tijdens mijn scriptieproces verscheen. In dit boek vergelijkt Van de Pol het leven, het werk en de filosofie van Van Bruggen met dat van haarzelf.

De tweede sekse staat bekend om de controversiële uitspraak: "Je komt niet ter wereld als vrouw, je wordt vrouw" (323). De Beauvoir beschrijft in dit werk op welke manieren de positie van de vrouw problematisch is en ze analyseert de mythes die zijn ontstaan rondom de vrouw. Aan de hand van *De tweede sekse* kan ik dieper ingaan op de rol van de vrouw in *Eva* en de positie van het boek binnen het feminisme. Werpt Carry van Bruggen de mythes omver?

Ik zal analyseren in hoeverre de genderrollen die in *De tweede sekse* worden geschetst en geïmagineerd, ook in *Eva* bevestigd en bekritiseerd worden. Specifiek zal ik in de vorm van een vergelijkende analyse *Eva* bekijken in het licht van *De tweede sekse*, waarbij ik beschrijf hoe beide werken ingaan op de overkoepelende thema's: de positie van de vrouw, vorming van de vrouw en de vrouw als moeder/echtgenote. Hierbij laat ik de delen *Het lot*, *De geschiedenis*, *Rechtvaardigingen* en *Op weg naar de bevrijding* uit *De tweede sekse* achterwege, omdat deze niet aansluiten op mijn casus. Ik zal elk hoofdstuk beginnen met De Beauvoirs kijk op de verschillende thema's, om deze aan de hand van mijn observaties te vergelijken met citaten uit *Eva* en de secundaire literatuur. Ten slotte kom ik terug op de toevoegingen van de secundaire literatuur aan mijn bevindingen.

Opbouw van het werkstuk

In het eerste hoofdstuk zal ik *Eva* (1927) en *De tweede sekse* (1949) plaatsen binnen hun respectievelijke context. Hiervoor bespreek ik eerst De Beauvoirs mythe van de vrouw als de Ander en ga ik in op de huiselijke rol van de Franse vrouw in de jaren '40 en de Nederlandse vrouw tijdens het interbellum. Ten slotte zal ik *Eva*'s positie in dit kader en het kader van de damesroman bespreken aan de hand van citaten uit de roman. Ik heb alvast een kanttekening bij mijn verwijzingen naar de 'damesroman', waarbij ik de 'vrouwenroman' niet benoem. De Keizer gebruikt het begrip damesroman, terwijl Erica van Boven in *Een hoofdstuk apart. 'Vrouwenromans' in de literaire kritiek 1898-1930* (1992) naar vrouwenromans verwijst. Van Boven heeft wel over 'onze dames-schrijfsters', en de vrouwenroman en damesroman komen exact overeen qua invulling. Ik heb voor het begrip damesroman gekozen, omdat 'vrouw' verwijst naar het geslacht, terwijl 'dame' maatschappelijke gedragsvormen impliceert.

In het tweede en derde hoofdstuk zal ik beginnen met een thema uit *De tweede sekse*, waarna ik een thematische analyse geef van *Eva*. In hoofdstuk twee bespreek ik de vorming van de vrouw. De Beauvoir beschrijft hoe de vrouw op jonge leeftijd al als de Ander wordt gezien, en door de maatschappij tot passief object wordt gemaakt (390). Ook beschrijft ze seksuele schaamte en de vorming van de lesbische vrouw. Aan de hand van deze onderwerpen zal ik citaten uit *Eva* bespreken en analyseren op welke manier Van Bruggen hierop ingaat, deels aan de hand van secundaire literatuur. In het derde hoofdstuk bespreek ik de vrouw in de kooi. In *De tweede sekse* zijn twee hoofdstukken gewijd aan het principe van de kooi: "De gehuwde vrouw" en "De moeder". De Beauvoir beschrijft hier de vrouwelijke passiviteit van

het trouwen en de rolverdeling die het huwelijk met zich meebrengt (488). Net als in het tweede hoofdstuk ga ik in op citaten van *Eva* aan de hand van secundaire literatuur.

Met deze hoofdstukindeling wil ik een beeld schetsen van de Franse vrouw in 1949 en de Nederlandse vrouw in 1927 en wil ik analyseren hoe De Beauvoir en Van Bruggen hier op hun eigen manier, in hun eigen tijd, tegenin gaan. In de conclusie zal ik dit verband doortrekken en proberen vast te stellen of Van Bruggen de genderrollen uit haar tijd op een vergelijkbare manier bekritiseert als De Beauvoir in *De tweede sekse*.

1. *De tweede sekse, Eva en de positie van de vrouw*

Dit hoofdstuk zal ik inleiden met de mythe van de vrouw, zoals beschreven in *De tweede sekse*. Vervolgens beschrijf ik de context van de auteurs en plaats ik hen hierin. Met mijn vergelijking zal ik toetsen of en in hoeverre beide auteurs zich wel of niet verzetten tegen de conservatieve norm van hun tijd.

Mythen en waarheden: positie van de vrouw als de Ander

De Beauvoir verklaart het begrip mythe door vast te stellen wat het niet is: de mythe is geen erkenning van de betekenis van een object, dit is namelijk vastgelegd in het object zelf (297). De mythe is *wel* een overstijgend idee, die het inzicht over de ware betekenis van het object beperkt (297). De mythe van de vrouw is in het voordeel van de man, omdat het hem privileges en macht toekent. De man zal de vrouw nooit volledig begrijpen, omdat hij haar kortweg niet is en dus haar ervaringen niet kan voelen (298). Dit mysterie is wederkerig, omdat de vrouw niet kan doordringen in het mannelijk lichaam. De man en zijn perspectief zijn echter het universele ‘normaal’, waardoor hij niet erkent zelf ook een mysterie te zijn voor de vrouw. Vrouwen hebben er niet voor gekozen om subject te zijn: ze zijn tot Ander gemaakt (186). Om deze reden “hebben zij ook geen mannelijke mythe geschapen, waarin zich hun projecten spiegelen; ze hebben geen religie en geen poëzie die helemaal van hun zelf is; zelfs als ze dromen doen ze dat door de dromen van mannen” (186). Kortom, de mythe van de vrouw is gecreëerd door de man, en de man verwacht dit gemaakte idee met de absolute waarheid (186).

De creatie van de vrouw als Ander kwam al naar voren in het scheppingsverhaal en de mythen die het met zich meebracht (185). De Beauvoir beschrijft hoe dit idee, dat volgens haar via het christendom nog steeds zichtbaar is in de westerse cultuur van de jaren ‘40, tot stand is gekomen:

Eva is niet tegelijkertijd met de man geschapen, ze is niet uit een andere substantie, maar evenmin uit hetzelfde leem als Adam geformeerd; zij is ontrukkt aan de zijde van de eerste man. Zelfs haar geboorte was geen autonome gebeurtenis; God heeft haar niet spontaan om haar zelf geschapen (...); om Adam te verlossen van zijn eenzaamheid heeft hij hem haar gegeven; haar echtgenoot was voor haar oorsprong en

doel; zij is zijn aanvulling ten opzichte van het inessentiële. (184-185)

In dit verhaal en in de westerse samenleving is de man het subject, ofwel het middelpunt van de aarde (185). De vrouw daarentegen is slechts een object dat de man dient om zichzelf te verwerkelijken (185). Het scheppingsverhaal verklaart niet alleen de creatie van de mensheid, maar ook die van de vrouw als de Ander. De mannen hebben in het verleden alle macht in handen gehad en slaagden erin de vrouw afhankelijk te houden (183). De wetten die deze mannen bepaalden zijn tegen de vrouw gekeerd en hebben haar effectief tot de Ander gemaakt. Bij deze creatie van de Ander hoort een speciale machtspositie van de man: hij wil haar, net als een stuk land, veroveren, nemen en bezitten (196). De passiviteit en objectiviteit van de vrouw kunnen verklaard worden vanuit de visie van de vrouw als vijand. De vrouw wordt telkens als vijand gezien, waardoor zij tot passief object wordt gemaakt. Zo heeft Eva in het scheppingsverhaal Adam tot zonde verleid, waardoor zij belichaming van verleidingen, het geslachtelijke en de duivel wordt (212). De vrouw kan alleen een gelijke positie innemen als de man wanneer zij door afwijzing van aardse verleidingen bewijst geen duivel te zijn en zichzelf erkent als een schepsel van God (215).

Huiselijke rol van de Franse vrouw in de jaren '40

In “Feminisme als strijdtoneel: Simone de Beauvoir en de geschiedenis van het feminisme” uit *Handboek genderstudies: in media, kunst en cultuur* (2015) geeft Iris van der Tuin een overzicht van de geschiedenis van het feminisme en plaatst zij De Beauvoir hierin. *De tweede sekse* dateert uit 1949, wat voor landen die door de Tweede Wereldoorlog getroffen waren een jaar uit de wederopbouw was. Van der Tuin vat *De tweede sekse* als volgt samen: vrouwen die zich reproduceren bevestigen steeds weer hun subjectiviteit, omdat zij kinderen baren en opgesloten zijn in hun huis (30). De vrouw zou zichzelf nooit kunnen overstijgen omdat ze keer op keer beperkingen opgelegd krijgt (30). Hiermee bevestigt Van der Tuin dat het wereldbeeld van de vrouw slechts beperkt blijft tot de binnenwereld van haar huis.

In “From the Liberation to ‘Women’s Liberation’ 1945-1975” (2004) beschrijft Susan K. Foley hoe het publieke discours en het sociale beleid van Frankrijk er na de Tweede Wereldoorlog erop gericht waren om vrouwen in een huiselijke rol te plaatsen (235). Vrouwen moesten voortplanten, want de samenleving was nu eenmaal ingericht op seksuele verschillen (235). Vanaf 24 maart 1944 mochten vrouwen zich onder dezelfde voorwaarden

als mannen verkiesbaar stellen (237). Vrouwen werden echter niet gelijk gekozen omdat zij door huishoudelijke taken geen tijd en niet de neiging hadden om politieke standpunten te formuleren uit hun persoonlijke ervaringen (242). De economie moest weer opgebouwd worden na de oorlog en van vrouwen werd nu verwacht dat zij werkten en de moederrol op zich namen. Het streven was trouwen en kinderen krijgen (242). De Franse constitutie uit 1946 legde vast dat in het vrouwelijk burgerschap het werk niet ten koste moest gaan van hun rol als moeder. De invulling van de typische burger bleef mannelijk (243).

Voor de vrouw speelden na de oorlog kleding en make-up een grote rol. In 1947 werd de nette code voor kleding verworpen en de *new look* geïntroduceerd door Christian Dior (Foley 243-244). De uitdagende en sensuele kleren van de *new look* verzetten zich tegen het oorlogsverleden en leggen hun nadruk op ronde vormen van de vrouw (Foley 244). De Beauvoir stelt dat de vrouw zich opmaakt om het verlangen van de man te kunnen behartigen, waarbij ze haar innerlijke natuur gevangenhoudt (203). Opmaken betekent voor De Beauvoir het opzetten van een masker, waarbij het mysterie van de vrouw wordt bedekt (203).

Huiselijke rol van de Nederlandse vrouw tijdens het interbellum

De wereld van de Franse vrouw in 1949 speelt zich binnen af, waar ze haar kinderen baart en opvoedt en daarnaast zorgt voor een veilige thuisbasis als de man terugkomt van zijn werk in de buitenwereld (De Beauvoir 221). Ze verzekert hem van regelmaat door het schenken van maaltijden en rust, als hij terugkomt uit zijn buitenwereld vol toevalligheden. Deze beperkte binnenwereld is voor de vrouw als een kooi, omdat ze wordt afgesloten van de buitenwereld. Ik zie in *Eva* ditzelfde probleem naar voren komen: de eendenkooi is een metafoor voor de gevangenschap van de vrouw. *De tweede sekse* en *Eva* verwijzen naar de *Claudine*-romans van de schrijver Colette. De Beauvoir beschrijft de verveling die de moeder van Colette ervaart in haar eerste huwelijk (536). In *Eva* staat hoe Colette zich van alle conventies los van maakt:

Er zijn twee geesten in dit boek. En de een houdt de ander gevangen. En de gevangene is de vrouw. Die zich vrij-maken zal. Colette... Claudine. Ze weet alles wat ik niet weet. Ik kan haar nog niet volgen. Ze omvat mij, maar ze is meer dan ik... rijper dan ik, sterker dan ik. Ik ben bij haar maar een kind... misschien zal ik haar ééns evenaren. Ze kent de ruimten boven de eendenkooi.... (109-110)

Uit dit citaat haal ik dat Claudine een idool is voor Eva waar ze tegenop kijkt, omdat zij zich vrij weet te maken van de normen van de eendenkooi. Mijn vergelijking met De Beauvoir benadrukt dat Eva niet de enige is die zich opgesloten voelt: ook *De tweede sekse* benadrukt de passiviteit en subjectiviteit van de vrouw. Eva is net als de vrouw die De Beauvoir beschrijft, de Ander. In “Tussen traditie en moderniteit: de Nederlandse vrouw tijdens het interbellum” (1989) trekt Marjan Schwegman dit idee door wanneer ze de beperkingen van de vrouw in de Nederlandse samenleving van de jaren '20 beschrijft. Zo is er een hiërarchie met de man als superieur wezen, want vrouwen waren alleen welkom in het maatschappelijk leven als *vrouwen*, niet als *mensen* (Schwegman 33). Deze onderscheiding houdt in dat vrouwen totaal verschilden van mannen, waardoor ze minder geschikt waren voor activiteiten in de publieke sfeer (33).

De VPRO documentaire “Het Spoor terug: Juf, gaat u trouwen?” (1996) vertelt de spreker dat door de wet van 1935 bepaalde dat onderwijzeressen ontslagen werden als zij het huwelijk ingingen.¹ In 1937 diende de minister van Sociale Zaken, Romme, een nieuwe wet in genaamd ‘houdende beperkende bepalingen inzake arbeid van gehuwde vrouwen’ (Schwegman 32). Deze wet bevatte aanpassingen in regelementen om het vrouwen zo moeilijk mogelijk te maken om na het huwelijk nog een beroep uit te oefenen. In een tijd waarin de man het brood op de plank kreeg en de vrouw het gezin verzorgde, waren veel Nederlanders het met Romme eens (32). Zoals onder andere dit wetsvoorstel laat zien, was er tijdens het interbellum in de theorie én praktijk geen seksegelijkheid (33). De wetten uit 1935 en 1937 zijn jaren na *Eva* verschenen, maar dit betekent niet dat vrouwen meer rechten hadden in de voorafgaande jaren. Schwegman stelt dat het interbellum gekenmerkt wordt door stagnatie van het vrouwelijk bestaan, omdat de realisering van het gelijkheidsideaal alleen maar problematischer werd (33). In *Vrouwen: Leven en werk in de Twintigste Eeuw* (1998) benoemt Hettie Pott-Butler dat tot de jaren '70 van de 20^e eeuw het huwelijk de natuurlijke bestemming was van iedere vrouw (17). Voor het huwelijk kon een vrouw soms een beroepsopleiding volgen waarbij ze alvast kennis opdeed voor het eigen gezin (Pott-Butler 120). Binnen het gezin speelde het huisvrouwschap een even grote rol als het moederschap. Pott-Butler trekt dit idee ver door, door te stellen dat het huisvrouwschap zelfs een

¹ “Juf, gaat u trouwen? 2”: 00:28-00:48.

levensvervulling was van de gehuwde vrouw (133). Ik zie in *Eva* dezelfde idealen naar voren komen: Eva werkt als lerares, maar haar voornaamste taken bevinden zich binnenshuis.

Eva als Ander van de buitenstaanders

Madelon de Keizer stelt in *De dochter van een Gazan: Carry van Bruggen en de Nederlandse samenleving 1900-1930* dat Eva continu tot het ‘outsiderschap’ is veroordeeld, omdat zij geen dogma’s kan aanvaarden. Zij verlangt echter naar eenheid met anderen, en hierin moet zij haar eigen weg vinden (81). Deze zoektocht komt naar voren in de metafoor van de slingerslag. De slingerslag is een metafoor voor de kleinere tweespalt, maar ook voor de grote tweespalt van het leven:

Ga naar buiten in een nacht als deze. Dan zal je de slingerslag voelen. Dan zal je met alles één zijn, in de slingerslag gevangen. En neemt de slinger je mee naar links, dan veracht je het leven en je rukt aan de keten, (...) En neemt je de slinger naar rechts, dan haat je de dood en klemt je aan het leven. (Van Bruggen 165)

De slingerslag komt ook duidelijk naar voren in Eva’s twijfels over haar uiterlijk, omdat ze voor haar omgeving haar best doet om zich vrouwelijk te kleden: “Ze zeiden: je moet je haar laten groeien, je loopt voor idioot met je jongenshoofd, en ze heeft het gedaan. (...) Ze draagt op zondag een rood-fluwelen hoed, die hebben Bertha en Saar met haar gekocht, het duurde uren, een hele middag” (44-45). Eva wordt beïnvloed door de verwachtingen van de samenleving. Voldoen aan het vrouwelijke ideaalbeeld is voor haar als het opzetten van een masker, net als De Beauvoir beschrijft in *De tweede sekse*.

Van Bruggen verwerpt de maatschappelijke genderrollen uit het interbellum ook door afstand te nemen van de ‘damesroman’ (De Keizer 85). In *Een hoofdstuk apart. ‘Vrouwenromans’ in de literaire kritiek 1898-1930*, beschrijft Erica van Boven dat damesromans, steeds over hetzelfde gaan: “[E]en vast sjabloon van wat teleurgestelde liefde met wat natuur-tafereeltjes, een recept dat later ‘het griep-recept’ van ‘onze dames-schrijfsters’ gaat heten” (87). Onderwerpen van deze romans zijn problemen over huwelijk, liefde, gezin, moederschap, oude vrijster-zieligheid en emancipatie. Een punt van kritiek is de afwezigheid van de buitenwereld in de damesromans (Van Boven 92). De verhalen spelen zich vaak binnenshuis af en refereren vanuit deze binnenwereld aan vrouwenemancipatie,

waardoor er nog geen sprake is van vrouwenemancipatie als maatschappelijk fenomeen (Van Boven 88, 93). De vrouw als auteur kreeg meer aandacht door de damesroman, maar mannelijke literaire critici onderscheidden vrouwelijkheid van de rest van de literatuur door het als een apart genre aan te duiden in de nieuwe literaire canon (De Keizer 69).

2. De vorming van de vrouw

Volgens De Beauvoir begint de vorming van de vrouw al met een achterstand (323). Het beeld van de vrouw als *Ander* wordt in de maatschappij gecreëerd: een persoon wordt tot vrouw gemaakt, in een samenleving die de man als het normaal bestempelt (323, 382). De opgroeiende jongen baant zijn eigen weg in een wereld vol mogelijkheden, terwijl het meisje passief moet wachten op een vaststaand patroon wat haar aangereikt wordt (382). De intellectuele en artistieke ontwikkeling van het meisje neemt af omdat zij kortweg niet de aanmoediging krijgt die haar broer wel gegeven wordt. In *Eva* zag ik dit probleem al in het eerste hoofdstuk naar voren komen: “David zal worden wat hij wil, Bertholds vader wil hem helpen. Zo vaart zijn leven als een vuurpijl boven het hare uit -, want voor haar is ‘toekomst’ niets meer dan je ziet door een matglazen raam, schimmigheid, er is een heden, waar zich haar wezen omheen windt” (16). In dit hoofdstuk bespreek ik hoe de vrouw gevormd wordt vanuit de achterstand. Voor de indeling houd ik de onderwerpen die *De tweede sekse* aansnijdt aan: verleiding, schaamte en lesbische ervaringen.

Verleiding en schaamte: Eva en haar ervaringen met mannen

De Beauvoir stelt dat de vrouw in haar vorming een erotische drang krijgt, waarbij ze fantasie en werkelijkheid gaat mengen (402). De overgang van dit idee van seksuele liefde naar de uitvoering ervan is lastig, omdat de vrouw bang is voor teleurstelling: “Door zich tot object te maken wordt zij een idool waarin zij zichzelf trots herkent, maar de onverbiddelijke dialectiek die haar dwingt weer het niet-essentiële te worden wijst zij af. Ze wil een fascinerende schat zijn, geen ding dat genomen wordt” (405). Vrouwen willen volgens De Beauvoir dat mannen alleen kijken naar wat ze zelf laten zien, en niet meer dan dat. Blikken van mannen kunnen dubbelzinnig zijn, omdat ze op afstand respectvol lijken maar van dichtbij overheersend zijn (406). De vrouw laat zich gaan maar verkrampst meteen: “[Z]e laat zich omhelzen, maar veegt dan geaffecteerd haar mond af, ze glimlacht en is teder, maar dan opeens weer ironisch en vijandig” (406). Ik zie dit in *Eva* meerdere keren terugkomen, want elke keer als iemand dichterbij komt, neemt Eva afstand. Net als De Beauvoir beschrijft, wordt Eva een schat, waardoor ze bewust is van haar schoonheid: “Ik heb een aardige kin, ik heb een zachte hals... mijn kin en mijn hals komen in deze witte jurk, in deze nieuwe witte jurk, pas tot hun recht” (99).

In “Our lives are pieces in a pattern: de wijsgerige overtuigingen van Virginia Woolf en Carry van Bruggen in het licht van het modernisme” (2019) bespreekt Heleen van Duijn Eva’s angst die ze ervaart wanneer ze in het geheim met Herman Melhado afspreekt in een tuin (364-365).² Ze is door hem gecharmeerd, maar hij is alleen uit op seks (365). Eva voelt de kracht van de verleiding, maar het wordt haar al snel te veel. Dit roept bij Herman verbazing op en Eva voelt zich verraden: “Maar wat doe jij eigenlijk hier... als je niets wilt? O, meen je dát..., o, meen je dat ik dit begeer... komen daarvoor meisjes...” (Van Bruggen 53). Ze besluit weg te gaan van Herman en eindigt met slechts een gevoel van schaamte: “Haar lippen zijn vochtig van de zijne, ze kan ze niet sluiten, draagt ze als smetten, draagt ze met de brandplekken van zijn schandelijke handen het omfluiserde poortje door...” (53).

Een tweede verleiding door een onbekende man, verandert Eva’s denken over seksualiteit en liefde. De Beauvoir benoemt telkens de positie van de man als superieur wezen, ook op het gebied van seksuele ontdekkingen: “Hij *neemt* zijn genot bij haar, zij *geeft* hem dat” (440). Van Duijn beschrijft echter dat Eva ook een moment van gelijkwaardigheid ervaart tussen haar en een man (“Our lives” 373). Wanneer Eva in hoofdstuk vier een muziekkuitvoering in het Concertgebouw bijwoont, voelt ze zich verbonden door oogcontact met een onbekende man. Deze ervaring leert haar dat er een vorm van zuivere, geestelijke liefde is, die lokroepen als die van Herman overtreft (367). Ze kan communiceren met alleen haar ogen, waardoor genderrollen in het moment komen te vervallen: “[I]k was geen meisje en hij was geen man... ogen waren we, die los van alles en boven alles uit, elkander tegenkwamen, als donkere vogels onder een grote, geelbelopen avondhemel...” (Van Bruggen 75). Tijdens deze gebeurtenis zijn ze beide ook gewoon ‘man en meisje’, maar er was volgens Eva toch een moment dat ze beiden niet meer wisten wat ze moesten zijn en in die aarzeling verbinding vonden (76). In het moment was er geen sprake van geven en nemen, iets wat totaal nieuw is voor Eva.

Zelf zag ik een derde verleiding, die Eva juist weer terugduwt in de genderrol die haar is toegewezen. De Beauvoir stelt dat Hollywoodfilms *enfants terribles* vertonen, die op gewelddadige wijze worden getemd door de man: “Een paar oogvijgen, of beter nog, een fikse aframmeling schijnen heel goede verleidingsmiddelen te zijn” (404). Het lichaam van de vrouw is gedoemd tot wachten totdat de man haar als een bloem plukt (412). In *Eva* draaien

² Om een duidelijker onderscheid te maken tussen de twee teksten die ik van Van Duijn gebruik, zal ik de eerste woorden uit de twee werken gebruiken als in-tekst verwijzing.

de geweldsrollen zich om, maar wel vanuit hetzelfde uitgangspunt. In hoofdstuk vijf wil Eva de aandacht trekken van haar collega Ebner. Eva moet passief afwachten tot Ebner haar zoent:

[K]om naar mijn lippen, die als warme kersen zijn... ik geef ze je, je moogt ze nemen. Maar Ebner is een fatsoenlijk man, zelf ben je een fatsoenlijk meisje -, een fatsoenlijk meisje moet je zijn. Bij een man moet je altijd 'onfatsoen' vrezen (...) hoe fermer de oorveeg, hoe eerder de bruiloft. (...) en begrijpen doe je het niet, maar meedoen moet je toch. Of je zou verachten en je wil niet veracht zijn. (81)

Door zelf de oorvijgen uit te delen, neemt Eva juist een passieve houding aan, omdat ze de man niet mag zoenen en moet laten zien daar ook niet van gediend te zijn. Volgens De Beauvoir kan de vrouw alleen maar list en berekening gebruiken, omdat het haar verboden is om openlijk aan te vallen (412). Net als bij Eva's ervaring met Herman geldt hier: "Nemen zonder genomen te worden, in de angst prooi te worden; dat is het gevaarlijke spel van de vrouwelijke seksualiteit in de adolescentie" (410).

Al deze ervaringen stellen Eva in staat een onderscheid te maken tussen de 'lage' lichamelijke en 'hoge' geestelijke liefde. Eva vindt de lage, lichamelijke liefde afschuwelijk ("Our lives" 362). Volgens Eva is de joods-orthodoxe cultuur waarin ze is opgegroeid de oorzaak voor haar schaamte, omdat seks onvergeeflijke zonde is en seksueel verlangen een kwade impuls (362). Eva kan zich in de stad losmaken van de joodse rituelen, maar de schaamte zal ze altijd bij zich blijven dragen (363). In "De Sprachskepsis voorbij: onderzoek naar functies van taal in 'Eva' en 'To the Lighthouse'" (2007), analyseert Van Duijn Eva's schaamte. Wanneer een collega van Eva aankondigt dat ze misschien zwanger is, kan Eva hier niet mee omgaan door haar schaamte en verlegenheid ("De Sprachskepsis" 100). Eva's reactie laat zien dat woorden die verwijzen naar seks "angstaanjagend, beklemmend en verwarrend" zijn (100). Gijsbert Pols beschrijft in "Eva's overgave. Een alternatieve lezing van Carry van Bruggens roman *Eva*" Eva's druk om zichzelf te identificeren met de seksuele gewoonten van haar omgeving, maar haar verstand, ervaringen en visie op haar eigen lichaam maken dit volgens hem onmogelijk (Pols 311). De ervaring met de man in het concertgebouw helpt Eva over een deel van de schaamte heen te komen, omdat ze zich hierdoor eindelijk los kan maken van Herman en ze nu weer in ware liefde gelooft ("Our lives" 367).

Gedragvormen van de vrouw en homoseksualiteit: Eva en Andy

Zoals ik heb beschreven in het eerste hoofdstuk, heeft Eva moeite met zich aanpassen aan het ‘vrouwelijke’ uiterlijk. De Beauvoir schrijft dat de standaarden ten opzichte van het uiterlijk onderdeel zijn van de vorming van de vrouw (412). Het lichaam en gezicht van de vrouw worden een masker, door make-up, valse vlechten, step-ins en versterkte bustehouders. De Beauvoir stelt dat de vrouw ook de keuze heeft om een lesbische houding aan te nemen (481). Door het ontbreken of mislukken van haar relatie met een man kiest ze voor homoseksualiteit (475). De machtspositie van de man kan de vrouw teleurstellen, waardoor ze naar een vrouw gaat zoeken (475). Volgens De Beauvoir keert de lesbische vrouw na de teleurstelling van de man vaak terug naar haar jeugdliefde, om zich te laten troosten door een vrouw (475). De vrouw heeft de keuze om lesbisch te zijn of in haar kooi te blijven (410). Het valt mij op dat Eva pas later aan de uiterlijke standaarden gaat voldoen, wanneer ze flirt met Ben. Wanneer ze Andy ontmoet, kleedt ze zich nog mannelijk. Er ontstaat spanning tussen de twee, wanneer ze hand in hand over het perron lopen. Andy zegt dat Eva een aardig jongetje zou zijn en dat doet veel met Eva: “Oh Andy... ik word helemaal warm als je zo zoete dingen tegen mij zegt...” (30).

Van Duijn gaat verder in op de schaamte die Eva ervaart met Andy: ze beschrijft dat seksuele aspecten pijnlijk blijven (“De Sprachskepsis” 101). Andy vertelt over alle nare dingen die mannen zoals de dominee en de dokter bij haar hebben gedaan: “[A]lle mannen zijn hetzelfde, en alle mannen zijn... zo” (27). Eva weet niet of ze al deze verhalen wel wil horen: ze vlucht liever samen met Andy, weg van de verhalen en de mannen (28). Andy’s woorden hebben effect op Eva’s beleving, waardoor dingen die ze ziet en hoort onderdeel worden van haar verschrikking: “‘De toeters roepen uit de mist... ze vleien... ze gebieden... de locomotieven deinzen en keren in onbegrepen regelmaat... ze gillen en sissen’ (29)” (“De Sprachskepsis” 101). Naast de schaamte die Eva voelt door de vooroordelen over liefde tussen twee vrouwen, wordt ze met Andy ook gekweld door ervaringen met mannen. Eva denkt na Andy’s vertrek nog vaak aan haar: “Zonder afscheid is ze weggegaan... er waren al dagen vooraf geweest dat ze nauwelijks meer groette, het rukte iets uit en een bloedende holte bleef, maar ze kon tóch niet Andy’s jongen zijn, ze wil een meisje zijn” (Van Bruggen 45). Door Andy’s vertrek en de vooroordelen lijkt het me dat Eva geen keuze had om zich af te zetten en voor Andy of een andere vrouw te gaan: “Deed Andy zich pijn, toen ze ineens haar hoofd opzij trok? Maar meisjes kussen toch niet elkaar op de lippen” (31). Eva is verdoemd tot de kooi en in het volgende hoofdstuk zal ik bespreken hoe deze eruitziet.

3. De vrouw in de kooi

Volgens De Beauvoir is trouwen voor de vrouw de enige manier om opgenomen te worden in de gemeenschap, waarbij verwacht wordt dat ze kinderen ter wereld brengt (485-487). In haar nieuwe wereld wordt de vrouw geconfronteerd met allerlei onwenselijke maatschappelijke conventies. Eva komt deze problemen ook tegen: ze wordt in een wereld gegooid vol met verwachtingen. In dit hoofdstuk zal ik bespreken hoe de kooi eruitziet waar Eva in opgesloten zit, als gehuwde vrouw en als moeder. Bovendien zal ik bevragen of zij zichzelf hieruit weet te bevrijden.

De gehuwde vrouw

“De traditionele bestemming die de gemeenschap voor de vrouw heeft weggelegd is het huwelijk”, schrijft De Beauvoir (485). Voor de vrouw is het huwelijk de enige optie, omdat zij ongehuwd wordt gezien als “onbruikbaar en nutteloos” (487). Volgens De Beauvoir zit de vrouw opgesloten binnen de muren van haar huis. Omdat de buitenwereld zo ver van haar af staat wordt haar huis een alternatief universum in de vorm van een grot (517). De grot dient als een toevlucht voor de man, die na een werkdag in een universum vol mogelijkheden en onvoorspelbaarheden kan terugkeren naar de veilige thuisbasis (517) De taak die voor de vrouw is weggelegd, is het huishouden. Zij moet het huis onderhouden, maar hier zit nooit vooruitgang in want huisgenoten maken het toch weer vies. De vrouw zorgt ervoor dat de ‘gezinsmaatschappij’ blijft draaien door iedereen van een schoon huishouden, eten en kleren te voorzien (518). Het doel binnen het universum van de vrouw is volgens De Beauvoir het opbouwen van een evenwichtig leven, waarbij zij door herhaling ervoor zorgt dat de toekomst hetzelfde zal zijn als het heden (515). De Beauvoir stelt dat sommige vrouwen poëzie schrijven over de alledaagse sleur van het huishouden (518). Ik zie in *Eva* het overkoepelende thema van de eendenkooi terugkomen, maar Van Bruggen schrijft geen huishoudelijke poëzie: ze schrijft haar weg naar bevrijding hiervan. Barber van de Pol bedenkt in *Er is geen ander zijn dan anders zijn: Denken met Carry van Bruggen* dat het huwelijk in *Een coquette vrouw* (2020) al uitgebreid besproken wordt, en dat het mogelijk daardoor in *Eva* grotendeels is overgeslagen (Van de Pol 270-271).³ Wat de reden ook is, in *Eva* wordt de eendenkooi

³ *Een coquette vrouw*, door Carry van Bruggen, werd gepubliceerd in 1915. De roman gaat over de sleur in het huwelijk van een jonge vrouw, die hieruit wil ontsnappen.

duidelijk aangehaald; het is zelfs een van de belangrijkste thema's in het boek. De herhaling in de kooi voelt als een sleur voor Eva.

De Beauvoir beschrijft de negatieve seksuele ervaringen van de vrouw in het huwelijk, inclusief de inwijding (ontmaagding), tot in de puntjes (503). Van Bruggen bespreekt dit onderwerp niet in detail, maar ze spreekt wel over het "afkeer of onvermogen in bed" (Van de Pol 229). Opnieuw komt de eendenkooi terug in de volgende passage: "Neen, Ben, ik wil niet slapen... ik wil... wat jij wilt..." (...) 'Ja, Ben, ik lig wel goed.' De kamerwanden trekken samen, het wordt een koker, wordt een kooi, een hoge, smalle kooi" (Van Bruggen 108-109). Van de Pol legt precies uit wat *Eva* zo progressief maakt: "Je kunt ook zeggen dat ze haar eigen seksuele eigenaardigheid niet aanvaardde, maar ze benóémt haar" (Van de Pol 272).

De vrouw als moeder

Zoals het huwelijk de maatschappelijke bestemming van de vrouw is, voltooit de vrouw haar fysiologische bestemming in het moederschap (De Beauvoir 570). Het moederschap begint natuurlijk bij de zwangerschap, waar de gehuwde vrouw angsten kan ervaren (580). De vrouw is meer dan alleen een passief object: ze geeft het leven door met haar lichaam (585). Bij de geboorte is de vrouw volgens De Beauvoir bijna altijd teleurgesteld, omdat de baby een vreemde is voor haar (596-597). In *Eva* wordt geen teleurstelling beschreven, maar medelijden:

[E]n toen stootte ik het uit... het verliet mij... ontvlood mij... en ik stierf... liggend op mijn rug was ik stervende, en lichtte mijn hoofd op en ik zag het liggen... zo erbarmelijk, zo aanbiddelijk. Het lag naakt in een bloedstroom... uitgestoten... en toen had ik het lief... ik had het lief met een zó verscheurend medelijden... (111)

Na de bevalling heeft de vrouw volgens De Beauvoir een nieuwe rol aangenomen als overheerser van het kind, waarbij het kind de Ander en de prooi wordt (601). De vrouw hoopt op een zoon, omdat hij de meeste kansen heeft en vanwege het mannelijke prestige in de maatschappij (607). Een dochter heeft minder kansen en de vrouw ziet haar als evenbeeld, waardoor er een lastige verhouding ontstaat tussen de twee (611). Ik zie dat Eva geen onderscheid maakt tussen haar zoon Eddy en haar dochter Claartje, waarmee ze de bespreking van gendernormen alleen bij zichzelf laat. Verder is er in *Eva* geen indicatie dat zij haar kind overheerst op welke manier dan ook. Wel heeft Eva de rol van het moederschap compleet op zich genomen. Volgens De Beauvoir wordt een vrouw alleen gelukkig van een kind als zij

niet aan zichzelf denkt en het geluk van de ander vooropzet (613). Eva wil dat haar kinderen veilig zijn en creëert een illusie om ze te beschermen (“Our lives” 355). Ze gaat hier volledig in op en leeft dus eigenlijk voor haar kinderen. Van de Pol beschrijft de grote taak die de moeder op zich neemt:

‘In de Moeder gaat de Mens verloren, gaat de Mens failliet’, heet het eveneens in *Eva*, waarmee Carry vooruitloopt op Simone de Beauvoirs stelling in *De tweede sekse* dat je als moeder een biologisch zetstuk van je soort wordt in plaats van een zelfstandig wezen. Ze herroept haar uitspraak overigens meteen weer: ‘En misschien ook niet’.
(39)

Van Bruggen bevraagt hier wat De Beauvoir als een gegeven neerzet: het moederschap is een voortzetting van de vrouw als de Ander die slechts kan bestaan en herhalen (De Beauvoir 615-616). De Beauvoir stelt ook: “Dat een kind het hoogste doel van de vrouw zou zijn is een bewering die niet meer waarde heeft dan een propagandakreet” (614). Anna Ebner en Eva hebben een discussie over ideaal en drift: Anna denkt dat het moederschap het hoogste ideaal is, terwijl Eva zegt dat het een drift is, waar de mens voor dient. Anna roept vervolgens dat Eva overspannen praat en te veel leest, voor een vrouw (Van Bruggen 122).

Ontsnappingspogingen van Eva

In het hoofdstuk “Mythen” gaat De Beauvoir in op de morele en intellectuele vorming van de echtgenote door de man (221). Hij legt zijn wil op, en kneedt de vrouw met zijn kennis. De Beauvoir stelt dat zelfs belezen jonge vrouwen hun meningen niet uiteen kunnen zetten, omdat zij niet gedwongen worden door de maatschappij en zich hierdoor kortweg niet de juiste intellectuele technieken hebben eigengemaakt (543-544). Ondanks de kennis die zij bezitten is er geen sprake van ontwikkeling: hun gedachten zijn slechts een spel (543-544). Met mijn observaties zal ik uitleggen hoe Eva zich wel degelijk ontwikkelt. Ten eerste voelt zij zich wel opgesloten in het huwelijk, maar ze schrijft niet over de alledaagse dingen. Ze vlucht in haar gedachten en ontstijgt hier de kooi met haar intellectualiteit: ze haalt denkers als Frederik van Eeden en Willem Kloos aan om alles om haar heen te verklaren en is aan het einde van de roman in staat haar mening te verwoorden en zich los te maken van de literaire traditie. Ze vlucht ook tijdens de seks met Ben: “Je moest kunnen opstaan...uitgaan. Waarheen? O, bijvoorbeeld: het water in” (Van Bruggen 109) Ten tweede laat Eva zich intellectueel gezien wel inspireren door Ben (“Hij zal mij allerlei boeken lenen!”), maar zij

ontwikkelt haar eigen mening (99). Ten derde is Eva aan het einde van de roman in staat haar mening en ontwikkeling zelfstandig uiteen te zetten. Mijn observaties laten zien dat Eva zich onderscheidt van *De tweede sekse*, omdat ze de kooi op verschillende manieren overstijgt. Eva is bezig de wereld buiten haar te ervaren: ze wil alle gebeurtenissen doorgronden en stuit hierdoor op de grenzen van taal en begrijpen.

Van Duijn gaat verder in op de derde observatie: *Eva* als bewustwordingsroman. Na de scheiding met Ben komt Eva op vakantie Marius, ofwel de vreemde met wie zij jaren geleden oogcontact heeft gehad, tegen. Door deze ontmoeting raakt ze eindelijk haar schaamte kwijt, en terwijl de twee zoenen in een duinpan voelt ze zich bevrijd:

Ik wil naast je liggen in de zon, ik heb nog nooit naast een man gelegen, ik heb ook nog nooit een man gekust... O Ben, arme Ben... we sliepen jaren lang naast elkaar in hetzelfde bed en ik wist toch niet, wat het is om naast een man te liggen, tot ik eindelijk hier lig, boven de zee, in de zon, in het zand, naast hem.... (Van Bruggen 164)

In deze ‘volledige overdracht’ heeft Eva “het kruispunt gevonden ‘waar “laag” in “hoog”, waar leven-in-dood, waar alles-in-alles, overgaat, opgaat, ondergaat’ (183)”, waardoor ze harmonie voelt: *Unio mystica* (“De Sprachskepsis” 106, “Our lives” 375). De ontmoeting met Marius is slechts van korte tijd, maar het feit dat deze relatie eindig is, stelt Eva gerust: “Niet met jou samen in een eendenkooi” (166). Dit is de eerste keer dat Eva leert om met haar hele lichaam te communiceren. Ze weet deze ervaring goed onder woorden te brengen (“De Sprachskepsis” 106). Ze maakt zich los van *Johannes Viator* door zijn uitspraak die ze naleefde om te draaien: “Niet de liefde maakt het lijfsverlangen goed. Het lijfsverlangen maakt de liefde goed” (Van Bruggen 171, Ibsch 248-249). De twee ontwikkelingen die *Eva* tot een bewustwordingsroman maken zijn haar bewustwordingsproces en de overwinning van haar angst en schaamte voor seksualiteit (“Our lives” 375). De uiteindelijke conclusie van *Eva* is dat de mens onderworpen is aan het natuurlijke proces van het leven en zich hierbij neer moeten leggen (“Our lives” 359-360). Van Bruggen sluit haar roman af met de woorden: “[E]n het einddoel van alle wijsheid is het rustig tegemoetzien van de dood” (172). De secundaire literatuur heeft mij hier laten zien dat mijn drie observaties in elkaar overlopen. Eva is altijd opzoek naar nieuwe manieren om te leren en aan haar situatie te ontsnappen en omdat ze steeds bezig is met zelfreflectie, ontwikkelt ze zichzelf.

Conclusie

“Voordat zij moeder wordt van het menselijk geslacht is Eva de gezellin van Adam; zij is de man gegeven, opdat hij haar bezitten en vruchtbaar maken zal, zoals hij ook de grond bezit en vruchtbaar maakt”, stelt De Beauvoir over de eerste vrouw op aarde (196). Van de Pol wijst terecht op het feit dat Eva alles zelf moest uitvinden, “met de erfzonde op haar nek” (267). Eva zit vast aan het vrouw-zijn, en kan zich niet losmaken van de ongelijkheid die hieraan vastzit. Van de Pol haalt daarbij deze zin uit Eva aan: “Er zijn twee geesten in dit boek. En de een houdt de ander gevangen. En de gevangene is de vrouw” (Van Bruggen 109).

Door een intertekstuele analyse van *Eva* aan de hand van *De tweede sekse* en secundaire literatuur kon ik de overeenkomsten en verschillen tussen de twee werken in kaart brengen. Ik zal in de volgende alinea's steeds mijn eigen observaties van *Eva* en *De tweede sekse* vergelijken met de secundaire literatuur, om aan te tonen wat ik zelf al zag en wat andere bevindingen hieraan hebben toegevoegd.

Ten eerste kan ik uit mijn eigen observaties concluderen dat zowel *Eva* als de vrouw in *De tweede sekse* tot de Ander is veroordeeld: *Eva* past niet binnen het genre van de damesroman door de letterlijke weergave van haar gedachten vol twijfels over gendernormen en De Beauvoir zegt standpunten over genderongelijkheid hardop, die tot 1949 niet onder woorden zijn gebracht. Terwijl De Beauvoir de situatie van de vrouw problematiseert met haar beschrijving, bevraagt Van Bruggen deze met haar personage Eva. De secundaire literatuur toont aan dat de vrouwen in *Eva* en *De tweede sekse* niet de enige zijn in deze positie. Vrouwen in Nederland in 1927 en in het Frankrijk van 1949 krijgen ook door de maatschappij een ondergeschikte rol toegekend.

Ten tweede laten mijn eigen observaties van de vorming van de vrouw zien dat *Eva* zich net als in *De tweede sekse* tot een schat maakt: ze wil graag aandacht, maar duwt de ander weg als diegene te dichtbij komt. Zo geeft Eva Ebner een oorvijs om geen prooi te worden. De secundaire literatuur toont aan dat van de drie ervaringen die Eva meemaakt, er één positieve is en twee negatieve, die haar terugduwen in haar genderrol. Door haar positieve ervaring met Marius heeft ze een onderscheid kunnen maken tussen lage en hoge liefde. Eva handelt niet naar haar gevoelens voor Andy, maar ze maakt deze gevoelens wel bespreekbaar. Dit doet De Beauvoir ook, maar zij heeft aannames over de aard van de gevoelens, terwijl Van Bruggen dit openlaat.

Ten derde zie ik verschillende houdingen tegenover de kooi. Ten eerste heb ik zelf aangetoond dat Eva de kooi ook kan waarderen door het moederschap. Ook leerde Van de Pol mij de keerzijde, met haar nadruk op de zin: “In de moeder gaat de mens verloren, gaat de mens failliet” (Van de Pol 39). Ten slotte is er het verzet: ik heb zelf laten zien dat er meerdere manieren zijn waarop Eva de kooi overstijgt. Van Duijn heeft met haar beschrijving van het bewustwordingsproces van Eva laten zien dat deze manieren in elkaar overlopen.

Dit onderzoek heeft mij houvast en handvatten gegeven om *Eva* op een hele andere manier te bekijken. Ik dacht eerst dat *Eva* moeilijk te lezen zou zijn, vanwege het gedateerde publicatiejaar en de gedachten van Eva als *stream of consciousness*. Ik heb *Eva* twee keer gelezen: voor en na het lezen van *De tweede sekse*. De eerste keer merkte ik dat de roman progressief is omdat Eva benoemt dat ze zich opgesloten voelt en wil vluchten uit de rol die ze opgelegd krijgt. Na de tweede lezing zag ik door De Beauvoir dat Eva vanaf haar jeugd al gevangen zit in haar rol als vrouw. Na mijn analyse kan ik juist concluderen dat Eva zich op meer manieren verzet tegen deze rol dan ik in eerste instantie dacht.

Het grootste inzicht dat ik heb verkregen uit de bovenstaande bevindingen is dat De Beauvoir haar negatieve ideeën over de vrouw steeds weer naar voren brengt (de vrouw is het object, de onderdrukte Ander) en dat Eva boven de kooi uitstijgt maar ook meerdere kanten laat zien met haar eigen ervaringen. Ze wordt vooral onderdrukt door mannen, maar voor Marius voelt ze wel liefde, net als voor haar kind. Mijn antwoord op de onderzoeksvraag is: Eva voelt zich gevangen in de kooi die De Beauvoir in *De tweede sekse* schetst, maar binnen de kooi heeft ze ook positieve ervaringen en daarnaast weet ze op veel manieren ook te ontsnappen aan de conventies van haar wereld.

Het zou interessant zijn om andere romans van Van Bruggen ook op deze manier te bekijken, omdat ze dezelfde thema's behandelen maar de hoofdpersonen hier anders mee omgaan. Zo gaat Ina in *Een coquette vrouw* dieper in op het huwelijk en observaties over verschillen tussen man en vrouw en vrouwen onderling (Van de Pol 270). Bovendien is het interessant te onderzoeken in hoeverre Van Bruggen in deze roman de gendernormen bevraagt. Ten derde kan het leven van Van Bruggen vanuit het licht van De Beauvoir vergeleken worden met haar romans. Onderzoek naar het leven van Van Bruggen en vergelijkingen met haar romans is al verricht, door onderzoekers als Heleen van Duijn. Als deze resultaten worden bekeken met de visie van De Beauvoir, kan onderzocht worden in hoeverre de situatie van Van Bruggen overeenkomt met die van haar personages, en of zij

meer of minder dan haar personages heeft gehandeld naar haar hersenspingsels over genderongelijkheid.

Ik hoop dat mijn analyse een aanvulling is op de bestaande literatuur over *Eva* en genderrollen, en dat mijn bevindingen tot verder onderzoek zullen aansporen.

Bibliografie

- Beauvoir, Simone de. *De tweede sekse*. Vertaald door Jan Hardenberg, Bijleveld, 2000.
- Boven, Erica van. *Een hoofdstuk apart. 'Vrouwenromans' in de literaire kritiek 1898-1930*, Sara/Van Genneep, 1992.
- Bruggen, Carry van. *Eva*. Astoria, 2015.
- Duijn, Heleen van. "De Sprachskepsis voorbij: Onderzoek naar de functies van taal in 'Eva' en 'To the Lighthouse'." *Voortgang. Jaarboek voor de neerlandistiek*, vol. 25, 2007, pp. 89-121.
- . "Our lives are pieces in a pattern: De wijsgerige overtuigingen van Virginia Woolf en Carry van Bruggen in het licht van het modernisme." VU Amsterdam, 2019.
- Foley, Susan K. "From the Liberation to 'Women's Liberation', 1945-1975." *Women in France Since 1789: The Meanings of Difference*. Palgrave Macmillan, 2004, pp. 235-243.
- Ibsch, Elrud. "Carry van Bruggen." *Het modernisme in de Europese letterkunde*, ed. Douwe Wessel Fokkema, en Elrud Ibsch, De Arbeiderspers, 1984, pp. 223-251.
- Juf, gaat u trouwen? 2*. Het Spoor Terug, VPRO, 22 dec. 1996,
www.vpro.nl/speel~POMS_VPRO_489014~juf-gaat-u-trouwen-2-het-spoor-terug~.html.
- Keizer, Madelon de. *De dochter van een Gazan: Carry van Bruggen en de Nederlandse samenleving 1900-1930*, Bart Bakker, 2006.
- Koning, Wouter de. "Biseksualiteit in het werk van Carry van Bruggen: Meisjes kussen elkaar toch niet op de lippen?" *Lover*, bruggen1.tripod.com/eva.html.
- Pol, Barber van de. *Er is geen ander zijn dan anders zijn: Denken met Carry van Bruggen*. Em. Querido, 2020.

Pols, Gijsbert. "Eva's overgave. Een alternatieve lezing van Carry van Bruggens roman *Eva*."

Spiegel der Letteren, jrg. 50, nr. 3, pp. 297-322, doi: 10.2143?SDL.50.3.2033476.

Pott-Butler, Hettie, et al. *Vrouwen: Leven en werk in de Twintigste Eeuw*. Amsterdam UP, 1998.

Pourcq, Maarten de, en Carl de Strycker. "Geschiedenis van de moderne

intertekstualiteitstheorie: opvattingen, denkers en concepten." *Draden in het donker:*

Intertekstualiteit in theorie en praktijk, ed. Yra van Dijk, en Maarten DePourcq,

Vantilt, 2013, pp. 15-59.

Schwegman, Marjan. "Tussen traditie en moderniteit: de Nederlandse vrouw tijdens het

Interbellum." *Bericht uit 1929: het veelzijdige gezicht van de Nederlandse*

samenleving ten tijde van de oprichting van het PTT museum, ed. A. Jespers, et al.

stichting Het Nederlandse PTT Museum, 1989, pp. 32-45.

Tuin, Iris van der. "Feminisme als strijdtoneel: Simone de Beauvoir en de geschiedenis van

het feminisme." *Handboek genderstudies: in media, kunst en cultuur*, ed. Rosemarie

Buikema, en Liedeke Plate, Coutinho, 2015, pp. 19-38.

Wolfs, Rob. *De slingerslag in Eva: Dichten en denken van Carry van Bruggen*. Dimensie,

1989.